

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

ФІГОЛЬ Надія Миколаївна

УДК 002.1-028.27:316.77](043.3)

**ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ
ЯК СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНЕ ЯВИЩЕ**

Спеціальності: 27.00.03 — книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство,
27.00.04 — теорія та історія журналістики

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук із соціальних комунікацій

Київ 2023

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано самостійно

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ОНКОВИЧ Ганна Володимирівна,
Приватний вищий навчальний заклад
«Київський медичний університет»,
професор кафедри української та латинської мов

доктор філологічних наук, професор
ЗЕЛІНСЬКА Надія Віталіївна,
Українська академія друкарства,
завідувач кафедри медіакомунікацій

доктор наук із соціальних комунікацій, професор
КУНАНЕЦЬ Наталія Едуардівна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри інформаційних систем та мереж

Захист дисертації відбудеться 20 липня 2023 р. об 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01 у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України за адресою: м. Київ, Голосіївський проспект, 3

З дисертацією можна ознайомитись у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України за адресою: м. Київ, Голосіївський проспект, 3

Автореферат розіслано « 19 » липня 2023 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

В. М. Удовик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Глобалізація знань, швидкі темпи накопичення та поширення інформації, що спостерігаються останні десятиліття із розвитком комп'ютерних технологій, викликають появу нових підходів до навчального процесу. Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу привніс чимало змін у всі сфери суспільного життя, не залишивши осторонь й освіту. Нині освітяни активно розробляють та впроваджують новітні засоби навчання, такі як електронні підручники (ЕП), посібники, освітні інтернет-ресурси тощо. Саме завдяки їм активно впроваджується дистанційне навчання, розширюються можливості для самоосвіти та саморозвитку.

Водночас реципієнт вже не в змозі сприймати величезний масив знань та інформації, що надходять аж надто стрімко — це спричиняє пошуки нових форм їх зберігання та передавання. На допомогу сучасному навчальному процесу дедалі активніше приходиться новий вид навчальної літератури — електронне навчальне видання (ЕНВ).

Сучасне людство використовує у своєму розвитку різноманітні інформаційно-комунікаційні технології, які допомагають йому вправніше справлятися з тією лавиною інформації, що постійно надходить різними каналами. Інформаційні технології проникають в усі сфери життя людини, але найбільш помітним є їх вплив в освітній галузі, оскільки вони сприяють розвитку інтелектуальних здібностей і пізнавальних інтересів людини, необхідних для її життєдіяльності в умовах динамічних змін «інформаційно-знанневого суспільства». Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у цю галузь якісно змінило систему комунікації в ній — натеper пріоритетним напрямом для аналізу стає взаємодія суб'єктів інформаційно-освітнього простору, тому актуальним є дослідження ролі ЕНВ як важливого комунікаційного ресурсу, завдяки якому людина може отримати знання в тому обсязі, який їй потрібний для саморозвитку та самовдосконалення.

На сьогодні Україна також опинилась перед викликами часу: фінансова, політична криза, військова агресія, низька купівельна спроможність громадян, здорожчання паперу та інших витратних матеріалів для

виготовлення друкованих видань, зокрема й навчальних, спонукають скористатися світовим досвідом упровадження електронної книги, ЕП. Крім цього, явище електронної книги потрібно вивчити зусібіч і, дослідивши світовий досвід, вдало використовувати його у вітчизняних реаліях.

Інформатизація суспільства, поширення дистанційних технологій і сервісів посилили інтерес до навчання в електронному навчальному середовищі. Особливо активно дистанційне навчання актуалізувалось у період пандемії Covid 19, коли більшість навчальних закладів багатьох країн змушені були перейти на віддалений режим роботи. В Україні ці чинники значною мірою ускладнились військовою агресією та відповідними пов'язаними з нею обставинами й наслідками. Запровадження дистанційної форми навчання змінює процес комунікації, методи, форми навчальної діяльності, а також ролі суб'єктів в електронному навчальному середовищі. Відповідно, важливо з'ясувати нові умови комунікації, компетенції та функції, яких мають набувати її суб'єкти — студентство, викладач, ЕНВ, а також чинники, що впливають на успіх такої взаємодії в непрості для України часи пандемії та військової агресії. Крім того, останнім часом швидко збільшується кількість електронних видань (ЕВ), стрімко розвивається індустрія розповсюдження електронної інформації, більш досконалим стає подання інформації на електронному носії, тому пізнання й узагальнення набутого досвіду зумовлює **актуальність нашого дослідження**.

Чітке виокремлення суб'єктів комунікаційного процесу в електронному навчальному середовищі, їхньої ролі та функцій в епоху глобальної інформатизації суспільства та переходу до навчання онлайн дозволить з'ясувати й проаналізувати ефективність комунікації, а також визначити чинники досягнення комунікаційної мети — зробити навчання успішним та результативним. Від набуття нових компетенцій спілкування в електронному навчальному середовищі буде залежати успішність і продуктивність комунікації в дистанційній формі навчання. Комплексна ж характеристика цих компетенцій дасть можливість не лише засвідчити наявний стан справ, а й виділити нові компетенції студентів та викладачів, необхідні для дистанційного навчання.

Донині науковці досліджували переважно особливості сприйняття студентами ЕНВ, ефект їхнього впливу на студентів та їх пізнавальну діяльність, проте суб'єктної ролі студентства, викладачів, ЕНВ як квазісуб'єкта комунікації в електронному навчальному середовищі дослідники не торкались, тому так важливо зосередитись саме на цьому питанні й виокремити компетентнісні характеристики студентства, викладачів як основних суб'єктів комунікації, що допоможе у новій навчально-пізнавальній діяльності в електронному навчальному середовищі. За гіпотезу беремо твердження, що в період дистанційного навчання студентство та викладачі мають набути нових компетентнісних характеристик для успішної комунікації в електронному навчальному середовищі.

На сьогодні з'ясування природи ЕНВ, його типиформувальних характеристик, місця та ролі в електронному навчальному середовищі, унормування поняттєвого апарату електронного навчального дискурсу (ЕНД) є серйозною науковою проблемою, що потребує нагального вирішення — завдяки цьому вдасться уникнути непорозуміння, різнотлумачення в науково-навчальній спільноті, зарахування невідповідних видань до конкретних різновидів ЕНВ, допоможе налагодити та покращити комунікацію в електронному навчальному середовищі, що збільшить ефективність навчального процесу.

Питання формування єдиної концепції ЕНВ наразі також належить до пріоритетних: у наукових розвідках і статтях лише частково описано теорію ЕНВ, вимоги до ЕНВ з тієї чи іншої галузі знань. Також поза увагою дослідників лишаються окремі аспекти та прикладні питання розробки ЕНВ, що мотивує систематизувати набутий практичний досвід та визначити особливості підготовки, редагування, верстання ЕВ порівняно з друкованими, запропонувати ефективні способи їх удосконалення, визначитися з термінологічною базою.

Проблематика ЕНВ — багатовимірна, вона фокусує увагу представників педагогіки, психології, філософії, інформатики, медицини, а останнім часом — дослідників соціальних комунікацій. Це зумовлено необхідністю реформування освітнього процесу, що потребує нових форм збереження, передавання інформації; удосконалення дидактичних

можливостей навчального матеріалу, який завдяки електронному формату (використання мультимедійних засобів — аудіо, відео, інфографіки, анімації) стає більш різноманітним і цікавим; розкриття сутнісного потенціалу суб'єктів комунікаційного процесу в електронному навчальному середовищі, опанування ними навичок ефективного комунікування та оперування інформацією в цифровому освітньо-розвивальному, соціокомунікаційному середовищі.

Безумовно, електронна книга багато в чому подібна до традиційної. Зокрема, однозначно можна говорити про спільність мети — навчальна, освітня. Крім того, ЕНВ, як і друковані, повинні відповідати санітарно-гігієнічним, художньо-естетичним вимогам, навчальній програмі тощо. Водночас електронні засоби навчання мають і свою специфіку — це і мультимедійність, і гіпертекстуальність, й оригінальність форми. Саме ці характеристики дають змогу застосовувати в навчальному процесі нові засоби та принципи, зробити його більш цікавим, динамічним, ефективним.

Особливості створення та функціонування ЕНВ наразі ще малодосліджені й потребують ґрунтовнішого аналізу. Зокрема, бракує наукових праць, у яких би висвітлювалися особливості редакторського опрацювання ЕНВ різних типів; немає чітко визначених вимог та норм для електронних засобів навчання. На законодавчому рівні ще не розроблено відповідних нормативних актів, які б у повному обсязі регулювали процес створення та функціонування ЕНВ. Потребує уточнення подана в ДСТУ 7157:2010 «Інформація та документація. Електронні видання. Основні види та вихідні відомості» класифікація ЕВ.

Метою дослідження є розкриття соціокомунікаційної специфіки ЕНВ, його впливу на сучасне освітнє середовище та перспектив розвитку.

Зазначена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- розробити поняттєвий апарат та джерельну базу дослідження;
- укласти класифікацію ЕНВ за різними критеріями;
- окреслити тенденції розвитку сучасного українського ринку ЕВ;
- створити соціокомунікаційну концепцію ЕНВ як складника ЕНД та квазісуб'єкта електронного навчального середовища;

- визначити ЕНВ як головний інструмент електронної педагогіки та його дидактичні функції;
- встановити роль ЕНВ як чинника трансформації освітніх комунікацій завдяки нових його характеристик мультимедійності, інтерактивності та гейміфікації;
- з'ясувати типоформувальні та соціокомунікаційні характеристики ЕНВ, вимоги до них;
- визначити особливості комунікації в електронному навчальному середовищі та виявити функції та компетентнісні характеристики суб'єктів комунікаційного процесу — студента, викладача та квазі-суб'єкта (ЕНВ);
- виявити вплив електронного навчального середовища на комунікаційну діяльність викладачів;
- дослідити ЕНВ як чинник нових освітньо-комунікаційних можливостей учнів / студентів;
- розкрити ЕНВ як засіб соціальної комунікації в різних референтних групах: серед українських та зарубіжних викладачів та студентів; редакторів та видавців;
- проаналізувати ЕНВ на платформі Інституту модернізації змісту освіти як інструмент нової української школи;
- виявити особливості редагування ЕНВ та запропонувати рекомендації до створення ефективного ЕНВ.

Для розуміння та інтерпретації такого складного і багатоконпонентного явища, як ЕНД, було використано як **загальнонаукові**, так і **спеціальні методи** дослідження. Кожний етап дослідження вимагав своєї сукупності методів для досягнення тих чи інших результатів. Так, на початковому етапі збирання матеріалу, опрацювання літератури, написання історіографії ЕНД з-поміж методів, використаних для проведення дослідження, можна виділити такі.

Історичний метод дав змогу простежити етапи виникнення, формування та розвиток ЕНВ у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків. **Аналіз** дозволив виділити складові частини ЕНД; **синтез** було використано для встановлення переваг та недоліків ЕВ, характеристик ЕНВ, формулювання на цій основі вимог до них.

Окрім того, для вивчення багатокомпонентного явища ЕНД було застосовано методи *індукції*, *дедукції* та *абстрагування*, які дозволили на основі знання про дискурс загалом виділити риси саме ЕНД, а дослідивши його характеристики, зробити певні узагальнення, що дало змогу типологізувати складники. Метод *абстрагування* використано для порівняння друкованих та електронних видань; метод *індукції* застосовано для визначення переваг і недоліків ЕВ; *дедукції* — для виділення ЕНД серед інших типів дискурсу.

За допомогою методу *типології* в роботі визначено типологічні властивості ЕВ, їх відмінності від друкованих, сформульовано вимоги до якісних продуктів, описано їхні переваги та недоліки. Активно застосовувався в дослідженні *метод класифікації*, який дав можливість створити за певними критеріями власну класифікацію ЕНВ, розроблену на основі державних стандартів та емпіричних досліджень. У роботі чітко розмежовано метод типологізації і класифікації. Клас — це сукупність реальних об'єктів (виділено класи ЕНВ за різними критеріями: користувачем (для дорослих, дітей), за можливістю доступу, втручання чи невтручання у видання (детерміноване та недетерміноване), за дидактичним забезпеченням — зі спеціальності, з дисципліни, з навчального модуля, з теми); а тип — певний ідеальний об'єкт, сконструйований дослідником (у нашому дослідженні — це ЕНД).

Кількість критеріїв може змінюватись залежно від соціально-економічної ситуації: одні втрачають свою значущість, інші — навпаки, перетворюються на провідні. Зокрема, щодо об'єкта нашого дослідження, то нами було запропоновано класифікацію за різними критеріями, які дотепер не брали до уваги, а саме: за ступенем дидактичного забезпечення (зі спеціальності, з дисципліни, з навчального модуля, з теми); за видом освітньої діяльності (лекційні, для практичних робіт, для самостійних робіт студента, для підвищення кваліфікації); за віковою, психологічною характеристикою (для учнів, для студентів, для викладачів). Саме використання цих критеріїв допомогло суттєво доповнити класифікацію ЕНВ, зважаючи на їх специфіку як типоформувального фактора, який виділяє їх серед інших ЕВ.

На етапі виокремлення ЕНД як явища, відмінного від решти типів дискурсу (політичного, релігійного, мас-медійного тощо), а також під

час виокремлення характеристик ЕНВ, їх переваг і недоліків широко застосовували *компаративістський (порівняльний)* метод.

Зазначені вище методи належать до класичних, вирізняються деяким суб'єктивізмом, адже значною мірою залежать від відправної точки та переконань дослідника. Більш точним прийнято вважати сучасний метод контент-аналізу, який, по-перше, оперує чіткими даними, статистикою, а по-друге, дозволяє займати більш об'єктивну позицію, зумовлену необхідністю дотримання суворих правил.

Контент-аналіз активно застосовано в розділі, присвяченому аналізу мовного наповнення ЕНВ, установленню типології поширених помилок у цих виданнях. Цей метод має на меті збирання кількісних даних про досліджуване явище чи процес, тому його також використовували під час проведення анкетування серед користувачів ЕНВ та оброблення результатів, що дало змогу зробити об'єктивні висновки щодо поширення та використання ЕВ серед студентства. У підрозділі аналізу мовних засобів та особливостей редагування ЕНВ послуговувались якісним контент-аналізом, а в підрозділі про результати анкетування користувачів — кількісним.

Оскільки об'єкт нашого дослідження знаходиться на межі дисциплінарних зв'язків (інформаційні технології, педагогіка, психологія, мовознавство, видавнича справа та редагування), то використання контент-аналізу — методу, що характерний для суміжних наук (соціології, психології, культурології), — є доцільним. Саме міждисциплінарність і багатоаспектність ЕНД уможливила використання ще одного сучасного наукового методу — *дискурс-аналізу*.

Ми будемо дотримуватись позиції, що при дискурсивному підході в центрі уваги дослідника перебувають взаємозв'язки тексту або його одиниці з іншими елементами та текстами, залежність тексту від ситуації — мовленнєвої, суспільно-політичної тощо. В останні десятиліття активно розвивають два напрями дискурсивного підходу — контент-аналіз та критичний дискурс-аналіз, яким ми користувались у роботі.

Для роботи за цими методами належить сформулювати основоположне поняття — вибірку дослідження, яка допомагає відібрати

матеріал для дослідження і яку також розуміють по-різному, тому виділимо її типи. Насамперед розрізняють такі види вибірки: ймовірнісну (випадкову, стратифіковану, багатоетапну, кластерну) та неймовірнісну (часткову, повну). Тобто розуміємо вибірку як стратегію збирання матеріалу, яка полягає в залученні у дослідження певних матеріалів, текстів. У роботі проаналізовано всі ЕНВ КПІ ім. Ігоря Сікорського за певний період (від створення архіву до 2018 року включно), тобто використано повну вибірку. Крім того, було проаналізовано вибірково ЕНВ з різних галузей знань для середньої школи, що свідчить про застосування часткової вибірки.

У роботі також застосовано новий метод, а точніше стратегію дослідження, якою нині активно послуговуються науковці, — *кейс-дослідження*, що передбачає вивчення певного феномена з використанням одного або більше об'єктів у реальному контексті. Таким феноменом у нашому дослідженні є електронний каталог ЕНВ Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка КПІ ім. Ігоря Сікорського. Під час кейс-дослідження виконують багаторівневий аналіз одного явища, використовуючи різні методи збирання даних, при цьому мета кейс-аналізу — ретельно проаналізувати феномен та кожен одиницю.

Об'єктом дослідження є «електронне навчальне видання» як соціокомунікаційне явище в усіх його проявах. **Предмет** — соціокомунікаційна специфіка ЕНВ та його вплив на характер взаємодій учасників освітнього процесу; особливості змістової та графічної концепцій ЕНВ як соціокомунікаційного явища в електронному навчальному середовищі; роль соціокомунікаційних засобів у наближенні змісту ЕНВ до цільових груп; соціокомунікаційні вимоги до ЕНВ у системі критеріїв їх створення, редакційно-видавничої підготовки та просування в освітнє середовище.

Джерельною базою дослідження стали ЕНВ різних освітніх рівнів: для молодшої, середньої, старшої школи, ЗВО. Окремо було досліджено електронний архів Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка КПІ ім. Ігоря Сікорського, де зібрано ЕНВ різних галузей знань: як гуманітарного, так і природничого напрямку (305 ЕНВ), що й стали об'єктом нашого аналізу, а також мультимедійні видання для всіх

освітніх рівнів: для молодшої, середньої та старшої школи (448 ЕНВ), розміщені на платформі Інституту модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України. Варто зазначити, що до останнього часу дослідники переважно займались аналізом та розробленням рекомендацій для ЕНВ з окремих галузей знань: культурознавства, інженерних спеціальностей, професійно-технічної освіти, тоді як комплексного, концептуального аналізу бракувало, тому акцент зроблено на загальних вимогах до ЕНВ різних напрямів і порадах щодо їх створення й покращення.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше впроваджено й теоретично обґрунтовано нову категорію «електронний навчальний дискурс» і завдяки системному аналізу розкрито його суть, виявлено особливості, визначено складники, роль і значення як різновиду соціального дискурсу.

Уперше здійснено комплексне дослідження ЕНВ як основного складника ЕНД. Зокрема:

- встановлено типологію, соціокомунікаційні характеристики ЕНВ;
- розроблено термінологічний апарат та класифікацію ЕНВ за різними критеріями;
- запропоновано концепцію ЕНВ;
- закладено основи електронної педагогіки;
- встановлено компетентнісні характеристики та функції суб'єктів комунікації в електронному навчальному середовищі — студента, викладача та ЕНВ;
- визначено інноваційний потенціал ЕНВ як чинника, що докорінно змінює комунікацію в електронному навчальному середовищі;
- з'ясовано вплив електронного навчального середовища на комунікаційну діяльність викладачів;
- визначено нові освітньо-комунікаційні можливості учнів і студентів, зумовлені виникненням ЕНВ;
- виявлено особливості сприйняття ЕНВ як засобу соціальної комунікації різними референтними групами: українськими та зарубіжними викладачами та студентами; редакторами та видавцями;

- введено в науковий обіг результати аналізу ЕНВ для загальноосвітніх шкіл, розміщені на платформі Інституту модернізації змісту освіти;
- виявлено та систематизовано особливості редагування ЕНВ для вищої школи.

Теоретичне значення дослідження полягає в інноваційному погляді на ЕНД як на соціокомунікаційне явище і застосуванні відповідного соціокомунікаційної реальності дослідницького інструментарію. Зокрема, розроблено соціокомунікаційну концепцію ЕНВ як нового освітнього продукту, що трансформував комунікацію в електронному навчальному середовищі, видозмінивши функції сучасного викладача та студента. Крім того, запропоновано класифікацію ЕНВ за різними критеріями, що допоможе надалі об'єктивно кваліфікувати конкретні ЕНВ та спростить комунікацію в науковій спільноті. Уперше виявлено особливості комунікації в електронному навчальному середовищі та функції і характеристики суб'єктів комунікаційного процесу — студента, викладача та квазісуб'єкта — ЕНВ, що дасть можливість покращити соціальну взаємодію в навчальному процесі.

Практичне значення одержаних результатів. Базові положення і результати дослідження, що є важливими для розуміння ЕНД, особливостей підготовки, редагування ЕНВ можуть бути впроваджені редакціями та видавництвами, що готують до виходу у світ ЕНВ різноманітної тематики та усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів (для молодшої, середньої, старшої школи, закладів вищої освіти), розробниками нових державних стандартів з видавничої справи. Матеріали можна також використати для розроблення курсу лекцій, навчальних посібників, методичних вказівок зі спецкурсів із редагування, лінгвістики тексту, мови, практичної стилістики у закладах вищої освіти (далі — ЗВО) спеціалізації «Видавнича справа та редагування», а також для проведення дослідницьких курсових, дипломних робіт, магістерських дисертацій.

Особистий внесок здобувача. У дослідженні представлено ідеї, концепції та результати особистих розробок автора. Дисертацію, автореферат, опубліковану монографію, навчальний посібник виконано здобувачем самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретико-методологічні положення і результати проведеного дисертаційного дослідження були представлені на міжнародних конференціях: «Наукова школа ім. Р. Іванченка» (Київ, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2021, 2022), Міжнародній науково-методичній конференції «Медіасфера та медіаосвіта: специфіка взаємодії в сучасному соціокультурному просторі» (Республіка Білорусь, 2014, 2015, 2016), XXI, XXII, XXIII Міжнародних науково-практичних конференціях із проблем функціонування і розвитку української мови (Київ, 2014, 2015, 2016).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 50 наукових працях: 1 одноосібній монографії та 2 зарубіжних, колективних монографіях, 4 навчальних посібниках, 7 статтях Web of Science, 23 статтях у фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 3 статтях інших виданнях, 2 працях у зарубіжному науковому виданні та 11 матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій становить близько 20 обл.-вид. арк.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел дослідження, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 390 с., обсяг основного тексту 383 стор., у тому числі список літератури — 317 позицій, додатки — 6 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі висвітлено актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблематики, сформульовано мету і завдання роботи, охарактеризовано об'єкт, предмет і методику дослідження, наукову новизну, теоретичну значущість, практичне значення й висвітлено апробацію результатів дослідження.

У Розділі 1 «Соціокомунікаційні виміри електронного навчального видання», підрозділі 1.1. «Електронне навчальне видання як складник електронного навчального дискурсу» виділено соціокомунікаційне явище ЕНВ у ЕНД, з'ясовано його складники, комунікаційні зв'язки між ними, особливості комунікаційної взаємодії. Також

встановлено поняттєвий апарат дослідження, розроблено засади історіографії та особливості джерельної бази, визначено тенденції розвитку дослідження соціокомунікаційної сфери ЕНВ та особливості ринку ЕНВ в Україні.

Проведений аналіз дав можливість різнобічно окреслити об'єкт нашого дослідження — вивчити ЕНВ як соціокомунікаційне явище, яке має складові частини (суб'єкти комунікації, комунікаційні зв'язки та обставини, кінцевий продукт — текст); визначити характерні для нього типоформувальні особливості. Ґрунтуючись на наявних соціокомунікаційних схемах та розуміючи унікальність явища ЕНД, створено схему ЕНД, що включає чотирьох комунікаторів (автор, редактор, фахівець із комп'ютерних технологій, читач). При цьому деякі ролі можна поєднувати, хоча, на нашу думку, доцільний розподіл обов'язків, адже одна людина не в змозі якісно поєднувати всі професійні обов'язки.

Окрім того, у підрозділі **1.2. «Поняттєвий апарат дослідження та класифікація електронних навчальних видань»** систематизовано термінологічний апарат, уведено до наукового обігу нові поняття, адже від стандартизації та уніфікації термінології галузі залежить подальший її розвиток, науково-технічний прогрес у цілому. Вважаємо недоцільною підміну понять, синонімічне використання термінів «електронний підручник», «електронний посібник», «електронний довідник», оскільки це ускладнює комунікацію в науковій спільноті, дезорганізує навчальний процес, не дає адекватного розуміння тих чи інших явищ та процесів. Термінологічний апарат ЕНВ також оновлюється та має бути закріплений у відповідних нормативних документах.

Проаналізувавши історіографічну базу питання у підрозділі **1.3. «Засади історіографії та особливості розробки джерельної бази»**, можемо констатувати, що ЕНВ — явище нове, яке потребує вироблення єдиної концепції. Попри широке зацікавлення ЕВ як із боку науковців, так і на суспільному рівні, це ще не свідчить про унормування, упорядкування вимог до їх створення, тож на контроль за їх впровадженням, використанням залишається очікувати в майбутньому.

Сучасні вітчизняні науковці вивчають ЕВ у різних аспектах: історія виникнення, формати, класифікація (Т. Ю. Киричок, О. В. Шмегера),

структура (К. Л. Бугайчук, С. Б. Фіялка), особливості підготовки та вимоги до них (В. М. Анохін, О. В. Виштак, О. Г. Корбут, Н. В. Кононець), дидактичні можливості (В. М. Анохін, Л. Е. Гризун, В. М. Мадзігон; С. В. Шокалюк); технології та особливості створення (В. М. Анохін, М. І. Беляєв, Л. І. Білоусова, А. Е. Гризун, Е. К. Блінова, О. Борисенко, Е. М. Вовк, В. М. Гасов, Л. Х. Зайнутдинова); ефективність застосування ЕНВ (І. Василиків, О. О. Гриценчук), їх роль та функції, форма та зміст (В. П. Волинський; Ю. С. Шпак). Окремо аналізують ЕВ з різних галузей знань (О. М. Алексєєв, А. В. Литвин; Г. В. Чукаріна; О. В. Шевчук; І. М. Шупін); ЕНВ із соціально-гуманітарних дисциплін досліджували Н. Самаріна, О. Штомпель і Л. Штомпель та ін. Вимоги до ЕНВ, закріплені у відповідних положеннях та стандартах, також стають предметом зацікавлень науковців (В. П. Вембер; Л. Гаврілова; Т. В. Яковенко). Електронні ресурси як новітнє освітнє середовище досліджували І. Антоненко, О. Баркова, В. Є. Козлов, І. Королюк, Т. Кріль, Д. Крюкова, Л. Крючина, А. Крючин, І. Кузбит, В. Лапінський.

Проте, попри активне зацікавлення цією проблематикою, єдиної концепції ЕНВ немає. В Україні сьогодні ця галузь наукових досліджень лише розвивається у вигляді окремих інформаційних і технічних розробок, опубліковано поодинокі статті, присвячені ЕНВ, спрямовані викласти поради щодо укладання конкретного посібника, покликані допомогти користуватися окремим ЕВ, а також підкреслити важливість застосування комп'ютерних технологій та ЕВ в окремій галузі знань, тоді як визначення видів ЕВ, встановлення чітких критеріїв розмежування та зарахування наявних ЕВ до конкретного типу є науковою проблемою.

У підрозділі 1.4. «Тенденції розвитку сучасного українського ринку електронних видань» приходимо до висновку, що ринок ЕВ на сьогодні в Україні мало досліджений, розвивається хаотично, немає статистики щодо кількості таких видань. Більше того, немає чіткої державної політики щодо контролю якості ЕВ, бракує й нормативної регуляторної бази. Водночас не можемо говорити і про реальне зацікавлення вивченням ринку ЕВ: не проводиться жодних системних досліджень цієї проблематики, бракує навіть реальної статистики, яка б віддзеркалювала його стан на сьогодні, тому цей ринок може бути

перспективним для подальших досліджень. Наразі можемо виокремити такі основні сегменти вітчизняного ринку ЕВ: ЕНВ, електронна художня література та видання для дітей.

Сегмент, який найбільше дотичний до нашого об'єкта дослідження, — це електронне книговидання навчальних закладів та наукових установ. Фактично кожний ЗВО, піклуючись про зручність та ефективність навчального процесу, намагається перевести навчальні видання в електронну форму.

На сьогодні сформовано Репозитарій вищих навчальних закладів України, який подано на сторінці Національного репозитарія академічних текстів (НРАТ). На ньому розміщено посилання на е-каталоги навчальних видань 24 областей України та м. Києва. Лише в Києві представлено 13 посилань на е-каталоги: це і Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», і Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, і Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національна академія внутрішніх справ, Національна академія статистики, обліку та аудиту та ін. Їх наповнення та глибоке вивчення може стати джерельною базою для подальших глибоких розвідок.

У Розділі 2 «Соціокомунікаційна та освітня парадигми електронного навчального видання» з'ясовано місце ЕНВ в системі соціальних комунікацій, розглянуто кореляцію соціокомунікаційних та педагогічних аспектів електронного навчального середовища. Визначено вплив ЕНВ на характер трансформацій освітнього середовища, зміни суб'єктних ролей в ЕНД, особливості їх нової взаємодії.

Підрозділ 2.1. «Електронне навчальне видання в системі соціальних комунікацій» розкриває природу ЕНВ як квазісуб'єкта в електронному навчальному середовищі, що докорінно змінює освітній процес.

У сучасному швидкозмінному освітньому просторі ЕНВ стає повноцінним його компонентом з-поміж інших суб'єктів навчального процесу — викладача та студента, які спілкуються, взаємодіють задля вирішення спільного завдання — отримання знань та формування високодуховної

особистості. Взаємодія комунікаторів відбувається за схемою *Суб'єкт* (учитель / викладач) — *Квазісуб'єкт* (ЕНВ) — *Суб'єкт* (учень / студент), проте успішність навчального процесу за такою комунікативною схемою прямо залежить від найвищого рівня активності кожного її члена та успішної взаємодії й комунікації усіх комунікаторів.

Підрозділ 2.2. «Кореляції соціокомунікаційних і педагогічних аспектів електронного навчального середовища» висвітлює вплив класичних та новітніх поглядів педагогіки на усвідомлення соціокомунікаційної природи ЕНВ, що спонукає до запропонування нової галузі педагогічної науки — електронної педагогіки та дозволяє зробити висновки про зміну форми навчального процесу. Зокрема, процес навчання починає набувати постійного та циклічного характеру, як у глобальному сенсі (актуальним стає постулат про навчання протягом усього життя), так і в обмеженому часово-просторовими межами (з певного фаху): він стає ніби безперервним, оскільки учні постійно можуть підключатися до мережі для пошуку нової інформації та обміну нею. З одного боку, процес навчання стає безперервним, із другого — саме знання втрачає свою істинність та універсальність, оскільки переконання можуть із часом змінюватись на основі нових знань, нової інформації. Навчання стає більш креативним — це фактично творення вже власної інформаційної реальності, а не просто споживання та відтворення знань. Кожний учень / студент створює особисту інформаційну мережу, яка залежатиме від кількості вузлів в інформаційному суспільстві, і головне — від внутрішніх запитів самого учня, його мотиваційних настанов.

Не менш важлива проблема сучасної електронної педагогіки — це проблема самоорганізації та самодисципліни кожного окремого учня / студента. З його позиції процес навчання стає аж надто персоніфікованим і залежить від вміння самоорганізуватися, увімкнути власну мотивацію, стимул. Таким чином, у моделі електронної педагогіки суб'єктний акцент зміщується з викладача (комуніканта) на учня / студента (комуніката), який стає головним суб'єктом комунікації, і саме від нього більшою мірою залежатиме успішність навчального процесу: процесу накопичення та перероблення інформації.

У підрозділі **2.3. «Електронне навчальне видання як квазі-суб'єкт і головний інструмент електронної педагогіки та його дидактичні функції»** висвітлено, що в сучасній електронній педагогіці кардинально змінюються суб'єктно-об'єктні ролі, що зумовлено докорінними змінами в освітньому процесі, викликаними всезагальною цифровізацією та переходом в онлайн-режим. Фактично маємо три повноцінні суб'єкти комунікаційного процесу: *Суб'єкт 1* (учень / студент), *Суб'єкт 2* (учитель / викладач) і *Квазісуб'єктом 3* стає саме ЕНВ, перебираючи на себе певні функції. Більше того, ЕНВ концентрує на собі провідну роль у цифровому навчанні, з одного боку, є універсальним інструментом передавання інформації, а з другого, отримує суб'єктні функції, оскільки є передавачем інформації та контролером її засвоєння. Фактично ЕНВ виконує роль тлумача: воно ніби оживлюється і набирає самостійних комунікативних функцій. Таким чином, у сучасному освітньому середовищі ЕНВ набуває новітніх, вкрай необхідних функцій. По-перше, ЕНВ здійснює науково-методичне забезпечення і педагогічний супровід освітнього процесу. У його середовищі відбувається становлення професійно значущих якостей викладача, який перестає бути монополічним володарем знання, і студента, що набуває нової ролі активного суб'єкта навчання. По-друге, ЕНВ істотно впливає на перебіг і результати навчання, створює оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей викладача і студента як активних суб'єктів освітнього процесу. Завдяки йому студент має можливість створити індивідуальний освітній кейс (інформаційне середовище), виходячи із власної мети та базового рівня знань. І врешті-решт, ЕНВ акумулює в собі певні функції і учня / студента (спрощуючи навчальний процес методично, темпорально та просторово), і учителя / викладача (перебираючи на себе роль функціонального лектора, інструктора, консультанта і контролера, хоча не цілком персоналізованого) та в результаті істотно змінює і модернізує навчальний процес.

Розділ **3 «Електронне навчальне видання як чинник трансформації освітніх комунікацій»** присвячено визначенню ЕНВ як чинника трансформації освітніх комунікацій, що зумовлені впровадженням таких елементів: інтерактивності, мультимедійності, гейміфікації, що

роблять навчальний процес в електронному навчальному середовищі більш динамічним та цікавим.

У підрозділі **3.1. «Роль електронного навчального видання в розвитку інтерактивності освітнього середовища»** стверджується теза про те, що інтерактивність позитивно впливає на реципієнта, його психічний розвиток, емоційно-естетичне сприйняття світу в цілому та становлення як особистості. Постійно взаємодіючи з ЕВ з інтерактивними елементами, він отримує можливість накопичення знань та оволодіння певними навичками, що дає підстави говорити про безумовну користь ЕВ загалом та інтерактивних зокрема. Тому, якщо учень / студент хоче йти в ногу з часом та отримати глибокі знання, підкріплені навичками, інтерактивні електронні видання саме для нього, оскільки вони впливають на різні рецептори сприйняття інформації, залучають емоційний складник, викликаючи бажання та інтерес до навчання. Крім того, новітні інтерактивні ЕВ обмежено залучають віртуальну реальність до своїх функціональних можливостей, в малих пропорціях відносно до всього обсягу видання. Ми вважаємо їх найоптимальнішими для навчання, оскільки вони сприяють збереженню культури книги в цілому та водночас використовують новітні технології.

У підрозділі **3.2 «Мультимедійність електронного навчального видання як чинник трансформацій освітніх комунікацій»** показано позитивний вплив мультимедійності для створення сучасного ЕНВ: проаналізовано та оцінено досвід зарубіжної видавничої діяльності як зразка вдалого позиціонування освітнього мультимедійного книговидання — електронний мультимедійний посібник американського біолога та професора Гарвардського університету Е. Вілсона «Життя на Землі» (Е. Wilson «Life on the Earth»), який був оприлюднений 30 червня 2014 року Фондом біологічного різноманіття Е. Вілсона. Окрім подання тематично об'єднаних текстів, відео та зображень, укладачам видання вдалося додати мультимедійний функціонал, який, за дослідженнями, допомагає в рази швидше сприймати науково-популярний виклад. Кожний урок побудовано як комбіноване заняття, що передбачає актуалізацію набутих знань, виклад нового матеріалу та перевірку отриманої інформації. Окрім цього, до функціональних застосунків

додаються: коментування, імпорт файлів, збереження пройденого етапу навчання, додавання текстових пояснень, відтворення звукових фрагментів чи web-сторінок поза мережею Internet.

Таким чином, інтеграція паперового видання у мультимедійне середовище має набагато більше переваг: збільшується частка матеріалів, додається комунікація всередині видання та формується інтерактивна робота з контентом. Це можливо тільки за використання нової проєктної ідеології, яка на сьогодні тільки починає формуватися в освітній галузі України. На наш погляд, саме завдяки використанню електронних мультимедійних підручників у навчальних закладах можуть бути досягнуті такі навчально-виховні цілі: підвищення ефективності та якості процесу навчання із профільних предметів; задоволення пізнавального інтересу учнів до вивчення шкільних предметів завдяки максимальній візуалізації явищ і понять, створення умов для досліджень та формування навичок самостійного навчання; особистісна орієнтація навчального процесу за рахунок індивідуалізації навчання учнів; зниження витрат на організацію навчання та матеріально-технічне забезпечення за рахунок використання засобів комп'ютерної підтримки.

Підрозділ **3.3 «Соціокомунікаційні ефекти ігрових елементів електронного навчального видання»** розкриває можливі наслідки впливу гейміфікації на освітню систему. На сьогодні гейміфікація має значний вплив на життя кожної людини, хоча ми можемо цього не помічати та не усвідомлювати. З екрана смартфона, ноутбука, комп'ютера щохвилини на нас спадає величезний потік інформації, яка досить часто модифікована під гру або сприймається як така, проте це не заважає нам використовувати ігрові елементи як стимул та потенціал до саморозвитку. Ринок гейміфікованих технологій активно розвивається як в Україні, так і у всьому світі, бо таким чином залучається нова аудиторія. Водночас ігрові технології активно впроваджуються до освітнього процесу для підтримки зацікавленості та ефективності роботи студентів. Мотивування за допомогою гейміфікації стає найдієвішим способом взаємодії як великих корпорацій, так і кожної людини зокрема. Проте науковцям ще потрібно усвідомити та відрізнити корисний потенціал гри від гри як самоцілі, що може шкідливо позначитись як

на психічному та фізичному здоров'ї, так і на самореалізації в соціумі, тому з гейміфікацією треба бути досить обережними. Приходимо до висновку, що використання гейміфікації в галузі освіти має широкий потенціал. Гейміфікування можна вважати ефективним засобом отримання та закріплення нових знань.

У підрозділі **3.4. «Електронне навчальне видання на платформі Інституту модернізації змісту освіти як інструмент нової української школи»** проаналізовано 448 видань для середньої школи. Аналіз платформи Інституту модернізації змісту освіти, де розміщено електронні версії підручників для 1–11 класів, показав, що наразі Україна перебуває лише на початкових етапах цифровізації навчального контенту і досвід зарубіжних видавництв (на наведених прикладах) може стати у пригоді для більш ефективного запровадження ЕНВ, які відповідатимуть високим світовим стандартам.

Усі проаналізовані підручники кольорові, гарно ілюстровані, викликають зацікавлення та бажання розглядати малюнки. Але головне, до прикладу для засвоєння іноземної мови — у них є аудіосупровід, який завантажується окремо і може бути паралельно прослуховуваний до тексту на екрані, тобто те, що у попередні десятиліття потрібно було вловити із вуст вчителя та занотувати, нині можна кілька разів самостійно прослухати, що, звичайно, сприятиме кращому запам'ятовуванню та виробленню навичок артикуляції й аудіювання.

Отже, на сьогодні ЕНВ, щоб бути актуальним та затребуваним, має застосовувати усі засоби, що відрізняють його від друкованого: мультимедійність, гейміфікацію, інтерактивність та наявність гіперпосилань.

Розділ **4 «Електронне навчальне видання як засіб соціальної комунікації в різних референтних групах»** розкриває ЕНВ як засіб соціальної комунікації в різних референтних групах: особливості сприйняття вітчизняними та зарубіжними студентами та викладачами; розуміння ЕНВ як виклику для видавців, редакторів України та зарубіжжя.

У підрозділі **4.1. «Особливості сприйняття електронних навчальних видань закордонними студентами»** проаналізовано та підкріплено цифровими даними особливості сприйняття ЕНВ в освітньому середовищі — студентами та викладачами. Усвідомлення ЕНВ різними

референтними групами як новітнього навчального засобу наразі є науковою проблемою, яка потребує більш глибокого його розуміння як комунікативної моделі та вимагає з'ясування суб'єктно-об'єктних зв'язків між учасниками комунікаційного акту, щоб виявити переваги та недоліки його використання в навчальному процесі для наступної вдалої комунікації.

Узагальнюючи, можемо констатувати посилений інтерес закордонних дослідників до використання ЕНВ у навчальному процесі. При цьому варто зауважити, що більшість їхніх досліджень має емпіричний, експериментальний характер із застосуванням сучасних методик статистики, вибірки, анкетування. Отримані результати засвідчують неабиякий інтерес студентської молоді до ЕНВ та бажання застосовувати їх у навчальному процесі, розуміння та усвідомлення їх переваг. Водночас виникають застереження та перестороги в користуванні цими навчальними засобами у той момент, коли з'являються певні труднощі технологічного або практичного характеру.

Щоб порівняти зарубіжний та український досвід використання ЕНВ, нами було проведено емпіричне дослідження на українському матеріалі, представлене у підрозділі **4.2. «Електронне навчальне видання в українському освітньому середовищі»**. Для розуміння проблем ЕНВ нами було опитано 1125 респондентів. Серед опитаних 477 юнаків та 648 дівчат віком 18–25 років, оскільки ЕНВ оцінювала студентська аудиторія. Для опитування нами було застосовано анкету, що містить запитання із запропонованими варіантами відповідей на вибір. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що на сьогодні користувачі хочуть отримувати недорого, але якісні ЕНВ з високим рівнем виконання, без помилок, із повним викладом інформації. Ціна, як і якість, відіграє вирішальну роль у виборі. Для більшості респондентів якісним є видання із простим доступом, зручним пошуком та повною інформацією. Споживачі майже не надають значення можливості зворотного зв'язку з видавництвом та авторами.

Для порівняння таку ж анкету заповнила референтна група викладачів із 60 осіб. Опитані викладачі не придбають видання, у якому багато помилок і неякісне оформлення; неповна інформація — по 36 (60 %)

(студенти виявились категоричнішими, і ці критерії отримали по 77 % і 58 % відповідно). Висока ціна може відлякати 37 % викладачів; 40 % викладачів відмовляться від незручного ЕНВ (не суттєво різняться у студентів — 44 %).

Таким чином, можемо зробити висновок, що для усіх користувачів у виборі ЕНВ важливі критерії якості (грамотність, оформлення), повноти інформації, комфорту в користуванні, тому розробники повинні звертати особливу увагу на ці характеристики, готуючи нове ЕНВ.

Підрозділ **4.3. «Розуміння електронних навчальних видань зарубіжними редакторами та видавцями»** висвітлює питання сприйняття ЕНВ зарубіжними редакторами та видавцями, окреслює проблеми та перспективи цифрової видавничої галузі. Можемо констатувати, що видавничий ринок електронної книги й нових технологій є динамічним і змінним: постійно з'являються новинки, утверджується нова політика, заходять англосаксонські та азійські компанії. Така швидкоплинність змін ускладнює пристосування видавництва до електронних книг.

Експансія електронної книги неминуче викликає зміни в редакційно-видавничому процесі та в комунікаційних стосунках між його учасниками. Щоб ефективно адаптуватися до електронної книги, видавці повинні оцифрувати в оптимальному форматі для рідерів, мобільних телефонів і комп'ютерних екранів весь або частину свого редакційного портфеля, що робить його більш доступним для читача. Вони також повинні створювати оптимальні цифрові файли своїх редакційних новинок, пропонувати спеціальні платформи збереження видавничої продукції, своєрідні агрегатори контенту.

Зарубіжними науковцями було визначено, що натеper серед видавців немає ані чіткого розуміння, ані одностайної думки, яку стратегію слід обрати редакціям підручників, що передбачає невизначене майбутнє щодо цифровізації підручників.

Натеper мало хто з видавців обирає винятково цифровий підручник, оскільки друковані видання — це все ще головний продукт, від якого продовжують отримувати доходи, а цифровий бізнес наразі не дає великого прибутку. Але всі згодні з тим, що майбутнє, незважаючи на те, що різні формати на сьогодні співіснують, охоплюватиметься цифровим.

У підрозділі 4.4. «Електронні навчальні видання в українському видавничому просторі та їх сприйняття українськими редакторами та видавцями» після опрацювання зарубіжного матеріалу нами було досліджено особливості сприйняття ЕП українськими видавцями / редакторами.

Для цього було застосовано методологію анкетування, за якою опитувальники було роздано у 10 видавництвах, що займаються виданням навчальної літератури. Кількість респондентів становить 50 осіб — це видавці, редактори зазначених видавництвах, які щодня працюють над підготовкою та виданням навчальної літератури, переймаються та зіштовхуються з проблемами цифровізації видавничого ринку, можуть об'єктивно оцінити перспективи та проблеми впровадження електронної книги.

Порівняно зі студентами-викладачами, ми отримали значні відмінності в даних і виявили, що референтна група видавців / редакторів абсолютно по-іншому сприймає явище ЕНВ. Так, переважна більшість (42 особи — 84 %) під цим поняттям розуміють лише електронні посібники та підручники. Таке розуміння ЕНВ означеними респондентами може бути зумовлено специфікою їх професійної діяльності — видавництвом саме таких видань. Натомість лише 4 особи (8 %) під ЕНВ розуміють і словники, енциклопедії; і ще 4 особи (8 %) — довідники, каталоги, проспекти, путівники.

Вищевикладене опитування дає підстави стверджувати, що сучасні видавці усвідомлюють важливість основних характеристик ЕНВ (гіперпосилань, ілюстрацій та мультимедіа високої якості), що вселяє надію на те, що саме такі видання отримають користувачі у найближчому майбутньому.

Поряд з усвідомленням покращення ЕНВ та перспектив їх випуску, ми поцікавились у видавців, як справи з цією навчальною літературою у видавництвах на сьогодні, і виявили такі результати. На питання, чи випускає ваше видавництво ЕНВ, 32 опитаних (64 %) відповіли ствердно, 18 (36 %) — заперечно, що загалом свідчить про перспективність процесу поширення та впровадження ЕНВ. Проте наступні питання вже не відзначались таким позитивом, оскільки засвідчили, що більшість

таких видань випускаються у Pdf-форматі, про що засвідчили 28 опитаних (56 %), а це означає, що про гіперпосилання та мультимедіа-складники в переважній більшості видань поки що не йдеться.

Розділ 5 «Електронне навчальне видання як виклик і поле інноваційних можливостей суб'єктів видавничої і педагогічної діяльності» має інноваційний характер та показує ЕНВ як виклик і поле можливостей для суб'єктів видавничої та педагогічної діяльності, демонструє його вплив на видозміну комунікаційної діяльності студентів та викладачів в електронному освітньому середовищі.

У підрозділі **«5.1. Соціокомунікаційна концепція електронного навчального видання як фаховий виклик редакторам і видавцям»** з'ясовано, що дотепер єдиної концепції ЕНВ у науковій видавничій спільноті не було запропоновано, що, з одного боку, становить наукову проблему, яка потребує нагального вирішення та передбачає насамперед усвідомлення потенціалу ЕНВ в соціокомунікаційній площині, а з другого — ставить перед редакторами та видавцями нові виклики та спонукає знаходити рішення в екстремальних та темпорально обмежених виробничих умовах. Тому нами було запропоновано розуміти концепцію ЕНВ із таких складників: змістовий — тематика всього видання, наповнення рубрик (плашки, гіперпосилання); структурний — структура, рубрикація ЕВ, доповнення аудіо та відео; графічний — специфіка шрифтового наповнення, гама кольорів, розмір компонентів.

Змістовий складник тісно переплітається зі структурним, від якого також залежить успіх майбутнього ЕНВ. Зміст має бути укладений зі збереженням законів логіки, підпорядкування, граматики: доречно використовувати лаконічні, чіткі формулювання, які його віддзеркалюють.

Графічний складник у загальній концепції ЕНВ має першочергове значення, що спричинено типом та самою природою цих видань, оскільки вони поширюються в електронній формі, а це, у свою чергу, зумовлює специфіку сприйняття з екрана. Інформація, яка подається для розміщення на екрані, має бути ущільнена, скорочена без шкоди для змісту, адже великий за обсягом текст погано сприймається з монітора, втомлює зір, спричинює ряботіння, миготіння, тому матеріал потрібно розбити на смислові блоки невеликого обсягу. Окремі сегменти

доречно подавати у вигляді таблиць, схем, діаграм, що гарно відтворюються на екрані і легко сприймаються. При цьому варто враховувати специфіку шрифтового, кольорового оформлення, прийнятну для задоволення вимог читабельності ЕНВ, щоб не втомлювати та не перевантажувати користувача.

Змістова концепція має гармонійно втілюватись у структурі видання. Наповнення, структура й склад ЕНВ будуть відрізнятися від друкованого, адже воно, крім загальної специфіки видання, повинно містити новітні мультимедійні технології — гіперпосилання, інтерактивні вкладки, закладки тощо. Відповідно, потрібно не лише переглянути традиційне ставлення до навчальної літератури, але водночас встановити жорсткі вимоги до електронних підручників і посібників, що й стало першочерговим викликом для редакторів та видавців на сьогодні.

У підрозділі **5.2. «Вплив електронного навчального середовища на комунікаційну діяльність викладачів»** з'ясовано, що електронне навчальне середовище суттєво змінює функціональні обов'язки викладача в навчальному процесі, надаючи нових функцій та видозмінюючи традиційні, усвідомлення чого становить як персональну, так і глобальну наукову проблему, оскільки, по-перше, найважче змінювати традиційні звички, вже автоматизовані для досвідчених педагогів навички, а по-друге, неусвідомлення значною частиною викладацької спільноти незворотності змін призводить як до особистісних, так і до комунікаційних конфліктів, загрожуючи професійною непридатністю в нових умовах цифрової доби та онлайн-навчання. Функції викладача в електронному навчальному середовищі кардинально змінюються: він стає фактично лише диригентом навчального процесу, при цьому багато його обов'язків перебирає на себе ЕНВ, стаючи повноправним квазісуб'єктом електронного навчального середовища.

Проаналізовано новий термін «тьютор», який вважаємо більш прийнятним для називання особистості наставника в електронному навчальному середовищі, визначено його компетентнісні характеристики, які відповідають вимогам інформаційного електронного середовища. Таким чином, тьютор має гармонійно організувати співпрацю в дистанційному режимі, яка мусить втілюватись у співробітництві на спільний

позитивний результат, чому можуть сприяти парні та групові тренінгові завдання, використання реальних ситуативних кейсів, самоперевірка та взаємоперевірка, конструктивні дискусії, обговорення. Ще одне — не менш важливе завдання тьютора — передбачити різнорівневий підхід до навчального процесу, що дозволить реалізувати учню / студенту свої потенційні можливості залежно від ступеня початкового багажу та рівня засвоєння матеріалу. Комунікативні функції нового викладача — тьютора — суттєво мають змінитися: він мусить перейти від менторської поведінки до спілкування на рівних, усвідомлюючи, що є лише провідником до знань, а для цього має створити сприятливі умови для успішної комунікації, проявляючи виняткові організаційні, менеджерські, аналітичні, психологічні, комунікаційні, технічні навички. І лише самоусвідомлення незворотності цих комунікаційних змін, необхідності самовдосконалення та підвищення власної професійної кваліфікації надасть можливість отримання власного ресурсу для вдалої комунікації в електронному навчальному середовищі та сприятиме руху до знань у студентської молоді.

Підрозділ **5.3. «Електронне навчальне видання як чинник нових освітньо-комунікаційних можливостей учнів / студентів»** констатує, що електронне навчальне середовище змінило комунікаційний статус і реципієнтів інформації — учнів і студентів, які з пасивних учасників комунікаційного процесу стають його активними співтворцями. Цьому сприяють можливості інтерактивних елементів в електронних навчальних підручників, коли реципієнт може, по-перше, обрати прийнятний рівень засвоєння матеріалу, а по-друге, висловити свої побажання авторам, розробникам. Активна роль учня / студента в комунікаційному процесі в електронному навчальному середовищі вимагає від нього набуття нових навичок та виконання нетипових функцій, як-то активність, мотивованість, творчий потенціал, креативність, що допоможуть у разі потреби застосувати нестандартні рішення, вийти за чітко окреслені межі.

Дуже важливою комунікативною компетенцією наразі є володіння таймменеджментом, оскільки навчання в електронному середовищі, у дистанційному режимі, з одного боку, створює сприятливі умови, економить час — учень / студент стає самостійним та вільним у виборі

часово-просторових меж свого навчання. А з другого боку, це є неабияким випробуванням для особистостей, нездатних організувати свій вільний час та налагодити прийнятний графік засвоєння та оброблення нової інформації. Тому процес навчання в електронному навчальному середовищі більш вільний та демократичний, але не всі можуть саморганізуватись та впоратись із наданою свободою вибору. Таким чином, наступною не менш важливою компетенцією для сучасного учня / студента є самоорганізованість, від якої залежить значний відсоток успіху в навчанні.

Важливими комунікативними характеристиками нового учня / студента є самостійність та настирливість у здобутті знань, адже зникають або стираються часово-просторові межі отримання нових знань: не потрібно йти в аудиторію у чітко визначений час тощо.

Таким чином, навчання в електронному середовищі висуває свої вимоги як до учнів / студентів, так і до учителів / викладачів. Водночас, вдала комунікація залежить від налаштування та зусиль усіх учасників комунікації. Можемо констатувати, що дистанційне навчання в електронному середовищі вимагає неабиякої відповідальності, гарних комунікаційних навичок від учнів / студентів, а також високої професійності як у технічному, так і комунікаційному плані від тьюторів.

Розділ 6 «Редакторська оцінка електронних навчальних видань для вищої школи» має прикладний характер та показує реальний стан ЕНВ для вищої школи, пропонує шляхи подолання наявних проблем та перспективи розвитку й удосконалення. Нами було проаналізовано електронний архів Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» щодо відповідності видань у каталозі вимогам до ЕНВ. Для порівняння було також досліджено видання для вищої та середньої школи.

До електронного каталогу бібліотеки входять близько 1000 найменувань ЕНВ, які розподілені за розділами «Аудит, бухгалтерський, кадровий облік», «Фінанси», «Економіка», «Менеджмент», «Маркетинг», «Правова література», «Гуманітарні науки», «Природничі та технічні науки».

Варто зазначити, що всі проаналізовані видання є Pdf-аналогами друкованих книжок, саме тому рекомендації та зауваження до цих видань загалом однотипні.

У підрозділі **6.1. «Лексичне та орфографічне наповнення електронних навчальних видань»** стверджується, що на сьогодні серйозною проблемою як наукового, так і прикладного характеру є рівень функціонування української мови в науково-навчальному середовищі. Після початку активної фази російської агресії відбувається стрімкий перехід на українську мову свідомої частини населення насамперед у побутовій сфері, що засвідчує зростання суспільної свідомості. У науковій спільноті українська мова тривалий час функціонувала, так би мовити, у пасивній формі — на сторінках наукових видань, монографій, тоді як ситуація з живим мовленням залишала бажати кращого. Причинами такого стану були часи тривалого білінгвізму значної частини населення, престижність російської мови в радянські часи, що, у свою чергу, призводило до засилля російських кальок, суржику, який потрапляв, зрештою, і на сторінки друкованих, а згодом й електронних видань. Тому нині так важливо підтримати живі мовні тенденції до актуалізації української мови в усіх сферах, сприяти відновленню та відродженню питомих українських словоформ, а для цього потрібно оцінити наявний стан мови навчальних ЕВ та запропонувати шляхи очищення мовного арсеналу від російського впливу.

У підрозділі **6.2 «Коректність термінів та їх дефініцій в електронному навчальному виданні»** розглянуто коректність дефініцій у навчальній літературі.

Подекуди в навчальній літературі трапляються прикрі випадки, коли за визначення видають шматки тексту, які такими не є, адже не розкривають поняття, не виділяють його істотних характеристик.

Ще одним порушенням правил формулювання визначень є недотримання правила заборони кола, коли невідоме пояснюється через невідоме, на які приклади ми неодноразово натрапляли в аналізованих посібниках.

Типовим порушення коректності дефініцій є недотримання правила зрозумілості — підміна визначення метафорами, порівняннями та

іншими тропами, які, хоча й допомагають скласти уявлення про поняття, проте не розкривають його істотних ознак.

Таким чином, бачимо, що неправильна дефініція термінів є поширеною помилкою, над якою слід працювати і авторам, і редакторам, усуваючи неоднозначність термінології, помилковість визначення, яке або занадто широке, або занадто вузьке і не розкриває суть поняття, тавтологію та підміну понять.

Підрозділ **6.3. «Морфологічні особливості електронних навчальних видань»** розкриває проблеми неправильного вживання відмінкових форм, узгодження між словами, застосування калькованих з російської мови афіксів.

Ще однією особливістю української мови є недопустимість конструкцій, у яких назву діяча подано у формі додатка в орудному відмінку, адже додаток може позначати знаряддя дії.

Якщо брати найчастотніші помилки, то каменем спотикання для багатьох авторів є найвищий ступінь порівняння прикметників, який іноді помилково творять за допомогою допоміжного слова, утворення активних дієприкметників, використання активних конструкцій складених присудків з дієприкметниками, тоді як для української мови характерні безособові форми тощо.

Мусимо констатувати, що морфологічний мовний рівень не є винятковим: в аналізованих ЕНВ трапляються вади неправильних граматичних форм, помилкових відмінкових закінчень, неузгодження, недоречних суфіксальних, префіксальних конструкцій, які має виправити досвідчений редактор.

У підрозділі **6.4. «Синтаксис фахового електронного тексту»** розкрито синтаксичні вади ЕНВ. Виокремлені синтаксичні недоліки зазначених ЕНВ типологізувано на: пунктуаційні; помилкові синтаксичні конструкції; надлишкові конструкції; неправильний порядок слів, і як результат — неправильний логічний наголос.

Найчисленнішу групу становлять помилкові синтаксичні конструкції, серед яких варто виділити насамперед прийменникові.

Не меншою вагою наукового фахового тексту є використання надлишкових конструкцій, які ускладнюють розуміння або переобтяжують

текст. Крім випадків калькованих слововживань росіянізмів, часто на сторінки навчальних видань потрапляють кальковані з російської мови синтаксичні конструкції, що написані нібито українськими словами, але звучать кострубато.

На сьогодні ЕНВ виходять здебільшого в авторській редакції, адже будь-який автор може безкоштовно викласти створений ним текст у мережу. У таких виданнях зазвичай помилок (змістових, мовних і технічних) незрівнянно більше, ніж у традиційних друкованих підручниках, які проходять редакційно-видавниче опрацювання. На нашу думку, оприлюднювати ЕНВ, нехтуючи етапом редагування, неприпустимо, адже цей тип видання має необмежено широкі можливості розповсюдження, його тиражування помножується у мільйон разів завдяки інтернету, а отже, й допущені помилки потраплять на очі як взірць для численної аудиторії читачів.

ВИСНОВКИ

Опрацювавши основні теоретичні засади досліджуваної теми, можемо констатувати, що ЕНВ для середньої та вищої школи є тією ланкою галузевої літератури, яка нині фактично є рятувним колом для налагодження успішної комунікації в навчально-пізнавальній діяльності, зокрема під час пандемії Covid 19 та військової агресії. Про це свідчить створення та функціонування платформи Інституту модернізації змісту освіти, на якій розміщено електронні версії підручників для 1–11 класів, які й стали джерельною базою нашого дослідження та були ретельно проаналізовані.

Бурхливий розвиток інтернету й технологій останніми роками відкрив нові можливості для створення навчальних книг. Електронні навчальні видання посідають важливе місце в освітньому просторі, вони швидко змінюються й удосконалюються, розширюється їх тематичний асортимент. Поряд із збільшенням тематичного спектру потрібно акцентувати на нових типоформувальних рисах, що дозволяють виділити нові типи ЕНВ, яких не було розроблено раніше або які не були виокремлені як такі.

На основі проведеного аналізу нормативної бази, стандартів доходимо до висновку, що не було класифікації ЕНВ, та й самого поняття в ДСТУ 7157: 2010 бракувало. Створення та виділення нових типів актуалізує розроблення новітньої класифікації ЕНВ, яка запропонована нами за різними критеріями: за характером інформації, за можливістю доступу, за видом освітньої діяльності, за дидактичним забезпеченням, за віковою та психологічною характеристикою.

Більше того, термінологія ЕНД також була недостатньо розробленою та уніфікованою, а основоположне поняття «електронний підручник» перетворилось на сленговий вислів, який сприймався занадто узагальнено, тому нами було вибудовано чітку ієрархію термінологічного апарату дослідження. Зокрема, вперше окреслено саме поняття «електронний навчальний дискурс», під яким розуміємо синергію учасників, обставин комунікації, комунікаційних зв'язків та настанов. Розмежовано та уточнено поняття «електронний навчальний підручник» та «електронний навчальний посібник», а також акцентовано на необхідності надання грифу навчальній літературі та проходження редакційно-видавничої підготовки. Введено в науковий обіг поняття «електронне навчальне видання» та його різновиди: електронний конспект лекцій; електронні методичні матеріали; електронний тренажер; електронні методичні вказівки та завдання для розрахункових, комплексних контрольних, розрахунково-графічних робіт; електронні методичні вказівки та завдання для курсових робіт і проєктів; електронні тести для поточного, модульного та семестрового контролю дисципліни.

Вперше було залучено та досліджено широку джерельну базу дослідження — матеріалом послужили ЕНВ різних освітніх рівнів: для молодшої, середньої, старшої школи, ЗВО. Було досліджено електронний архів Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка КПІ ім. Ігоря Сікорського, де зібрано ЕНВ різних галузей знань (проаналізовано 350 ЕНВ), а також мультимедійні видання для всіх освітніх рівнів: для молодшої, середньої та старшої школи (448 ЕНВ), розміщені на платформі Інституту модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України. Проведений аналіз показав, що українські ЕНВ перебувають на початковому етапі цифровізації, потребують кращої підготовки та

більшого використання мультимедійних засобів, щоб дорівнятись до світових зразків.

Загалом ринок ЕВ на сьогодні в Україні бурхливо, проте хаотично розвивається. Нами виокремлено основні сегменти вітчизняного ринку ЕВ: ЕНВ, електронна художня література та видання для дітей. Проте мусимо також констатувати, що він мало досліджений, оскільки бракує статистики таких видань, більше того, немає чіткої державної політики щодо контролю якості ЕВ, бракує й нормативної регуляторної бази.

Для подолання наукової проблеми розуміння ЕНВ нами було запропоновано концепцію ЕНВ, яка складається з таких складників: змістовий — тематика всього видання, наповнення рубрик (плашки, гіперпосилання); структурний — структура, рубрикація ЕВ, доповнення аудіо та відео; графічний — специфіка шрифтового наповнення, гама кольорів, розмір компонентів. Доходимо до висновку, що для створення успішного, продаваного ЕНВ потрібна синергія усіх складників. При цьому, враховуючи специфіку ЕНВ, особливо слід виділити структурний та графічний складники, які суттєво важливі, адже впливають на зорові та слухові рецептори сприйняття інформації, що активно задіяні в ЕНВ.

Педагогічний аспект дослідження дозволив запропонувати теорію новітньої електронної педагогіки, яка базується на засадах класичної та сучасної педагогіки. Саме електронна педагогіка може забезпечити різнорівневий, індивідуальний підхід до навчання, оскільки це може бути реалізовано в різнорівневих тестах, завданнях і навіть у різнорівневому викладі матеріалу, що обумовлено на початку навчального курсу і закладено у структуру ЕНВ.

Доходимо до висновку, що процес навчання набуває індивідуального, постійного та циклічного характеру: він стає ніби безперервним, оскільки учні / студенти постійно можуть підключатися до мережі для пошуку нової інформації та обміну нею. Навчання стає більш креативним — це фактично творення вже власної інформаційної реальності, а не просто споживання та відтворення знань. Фактично кожний учень / студент створює особисту інформаційну мережу, яка формується відповідно до внутрішніх запитів самого учня, його мотиваційних настанов.

Водночас слід акцентувати на важливій проблемі сучасної електронної педагогіки — це проблемі самоорганізації та самодисципліни кожного окремого учня / студента, який повинен набути вміння самоорганізуватися, увімкнути власну мотивацію, стимул. Таким чином, у моделі електронної педагогіки суб'єктний акцент зміщується з викладача (комуніканта) на учня / студента (комуніката), який стає головним суб'єктом комунікації, і саме від нього більшою мірою залежатиме успішність навчального процесу: процесу накопичення та перероблення інформації.

Соціокомунікаційний підхід дозволяє дійти до висновку, що комунікація в електронному навчальному середовищі докорінно змінилася, що викликано екстранавчальними чинниками, які вплинули на навчальний процес — суспільно-політична, економічна, медична ситуація в країні — пандемія, а слідом військова агресія, які зумовили швидкий вимушений перехід в онлайн-навчання. Стрімка зміна обставин комунікації вимагає від усіх учасників комунікаційного процесу набуття нових функцій та компетенцій. У іншому разі невідповідність вимогам та викликам інформаційної доби, суспільства інформаційних технологій спричинить руйнування комунікації в навчальному процесі. При цьому нових компетенцій мають набувати усі учасники комунікації: учні / студенти, які мусять стати більш самостійними, свідомими, відповідальними за результати своєї пізнавальної діяльності; учителі / викладачі, які мають реалізовувати нові функції на найвищому рівні — бездоганно володіти комп'ютерними технологіями, стати високопрофесійними управлінцями, менеджерами навчального процесу, психологами, щоб уміти направляти та мотивувати до навчально-пізнавальної діяльності. Усі ж формальні, технічні функції має виконати новий квазісуб'єкт комунікаційної діяльності в електронному навчальному середовищі — ЕНВ, яке фактично стає накопичувачем та передавачем інформації, вивільняючи час та зусилля викладача для більш творчої високопрофесійної діяльності. Більше того, ЕНВ перебирає провідну роль у цифровому навчанні, з одного боку, будучи універсальним інструментом передавання інформації, а з другого, отримуючи суб'єктні функції, оскільки є передавачем інформації та контролером її засвоєння, ніби оживлю-

ючись та набираючи самостійних комунікативних функцій, стаючи квазісуб'єктом.

Водночас електронне навчальне середовище суттєво змінює функціональні обов'язки викладача в навчальному процесі, надаючи йому нових функцій та видозмінюючи традиційні: новий викладач — тьютор — повинен оволодіти новітніми компетенціями організатора, диригента навчального процесу, психолога, щоб відчуті та налаштувати аудиторію, мотивувати до навчального процесу та утримувати увагу протягом усього курсу. Він мусить оволодіти новітніми інформаційними технологіями, щоб безперешкодно налаштувати необхідні комп'ютерні програми, соцмережі. Тобто, крім традиційних функцій, притаманних класичному педагогу, тьютор має набути нових, як-то: організаційна, комунікаційна, диригентська.

Доходимо до висновку, що під час навчальної взаємодії змінюються і суб'єкто-об'єктні ролі комунікаційного навчального процесу. Реципієнт фактично стає активним учасником комунікаційного акту, оскільки постійно передбачаються зворотній зв'язок, діалогічність, завдяки якій користувачі ЕНВ набувають суб'єктних характеристик. Учень / студент, набувши нових компетенцій, як-то мобільність, творчий потенціал, когнітивна та інтелектуальна активність, стає не пасивним споживачем знання, інформації, а виконує суб'єктні функції, додаючи коментарі, власні запитання, завдання. Завдяки цьому ЕНВ набуває ознак інтерактивності, яка зацікавлює, спонукає до активних мисленевих процесів, пошуків, і саме стає квазісуб'єктом навчального процесу, виконуючи функції накопичувача та передавача інформації.

Навчання в інтерактивному електронному навчальному середовищі повинно ґрунтуватись на принципах, характерних для інтерактивного навчання: активності, зворотного зв'язку, експериментальності, рівності та комфортного спілкування. Принцип активності полягає у залученні всіх учасників комунікації до активного спілкування, обговорення, вирішення завдань та ситуативних вправ із застосуванням нестандартних рішень та прийомів, характерних для експериментального навчання, а принцип зворотнього зв'язку — забезпечення можливості реципієнтів комфортно комунікувати за допомогою технічних засобів

та каналів комунікації. Останній принцип рівного та комфортного спілкування насправді є основоположним в електронному навчальному середовищі, оскільки від загальної атмосфери принципово залежить позитивний ефект від комунікації, а отже, високий результат у навчанні.

Більше того, успішність навчання в електронному навчальному середовищі багато в чому залежатиме від вдалої комунікації всіх учасників комунікаційного процесу, тому від початку навчальної діяльності потрібно створити комфортні та прозорі умови комунікаційної діяльності, домовитись про етапи та способи взаємодії та контролю, щоб учні / студенти були поінформовані, коли можна звертатись до тьютора, в якій формі буде відбуватись спілкування, які комунікаційні зв'язки та системи будуть застосовуватись, аби учень / студент не лишався безпорадним наодинці зі своїми труднощами та не демотивувався.

Таким чином, комунікація в електронному навчальному середовищі стає більш цікавою завдяки новітнім технологіям, які може надати ЕНВ — інтерактивність, мультимедійність, гейміфікація. Мультимедійні елементи (аудіо, відео) впливають на різні рецептори сприйняття інформації, акцентуючи таким чином увагу учня, а інтерактивні та гейміфіковані елементи впливають на емоційну сферу, навіюючи ефект задоволення та спонукаючи до отримання результатів.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що феномен ЕНВ полягає в тому, що це складне соціокомунікаційне явище, яке має власні комунікативно-лінгвістичні особливості, що зумовлюють притаманну лише йому організацію як текстового, так і візуального подання інформації: текстова складова частина має бути сегментована на блоки, позбавлена надлишковості; наочність забезпечується використанням новітніх мультимедійних технологій.

Виокремлення ЕНВ в окремий різновид навчальної літератури спричинено соціокомунікаційними особливостями як процесу їх створення, так і використання. У комунікаційній схемі їх створення та функціонування з'являться нові суб'єкти, на які покладено важливі функції розроблення та впровадження ЕНВ — фахівець із комп'ютерних технологій, а також саме ЕНВ, яке стає самостійним квазісуб'єктом комунікаційного процесу, фактично частково перебираючи на себе функції викладача:

донесення інформації, її озвучування (якщо таке видання має аудіосупровід), функцію контролю (якщо в ЕНВ вбудовано блок тестування та перевірки знань), функцію мотивації та спонукання до дії (цьому ефективно сприяє залучення в сучасні ЕНВ гейміфікованих елементів). Крім того, відбувається перерозподіл ролей у редакційно-видавничому процесі. Зокрема, редактор стає співтором та першочитачем, тестувальником ЕНВ, тому на нього покладається найбільша соціально-комунікаційна відповідальність за створення успішного освітнього продукту та налагодження комунікаційних зв'язків у цьому комунікаційному ланцюжку.

ЕНВ як новий різновид навчальної літератури фактично стає головним інструментом електронної педагогіки, чому сприяють його нові дидактичні функції: накопичувача інформації (зосереджена основна інформація до курсу, а також є потенційна можливість переходу за гіперпосиланнями); передавача інформації (аудіо- та відео- можливості дозволяють відтворювати голос викладача, відеоряд); зв'язку між комунікатором та комунікатором (можливість організації чатів для спілкування); контрольна (різномірні тести, завдання із автоматичною перевіркою); і навіть — розважальна (гейміфікація активно впроваджується в сучасний навчальний процес — це тести, квести, елементи навчальної гри).

Упровадження ЕНВ дає можливість зробити важливий крок у переході від пізнавальної споглядальної моделі освіти до прикладної, практичної, що дозволить не лише отримувати інформацію з певної галузі знань, а й набувати конкретних навичок в оволодінні професією. Крім того, застосування інформаційних технологій у навчальному процесі, а саме ЕНВ, дозволяє збільшити кількість користувачів, поліпшити наочність подання матеріалу, підвищити його оперативну актуальність, уникнути витрат на пошук і підбір літератури, зняти витрати на поліграфічне виконання, здійснювати контроль набутих знань, самостійно визначатись із часовими та просторовими параметрами отримання знань, що зробить цей процес більш ефективним та зручним.

Використання ЕНВ в освітньому процесі забезпечує контроль усіх видів засвоєння інформації, міцний зворотній зв'язок. Можливості ЕНВ, за рахунок використання в них аудіофрагментів, анімаційних

ефективність перевірки їхніх знань, збуджують інтерес до матеріалу, що вивчається, залучають учнів / студентів до активної самостійної пізнавальної діяльності.

Базові характеристики процесу підготовки ЕНВ дають підстави стверджувати, що, попри іншу природу цього типу видань, організація їх підготовки й випуску не має поступатися у принциповості традиційним друкованим видавничим продуктам. Більше того, ЕНВ повинні піддаватися глибшій та досконалішій редакторській обробці, що пов'язано з можливістю їхньої похідності від друкованих видань, інтеграції з іншими інформаційними джерелами — використання гіперпосилань, застосування новітніх засобів подання та поширення інформації. До вимог, що висуваються до друкованих видань (науковість, проблемність, але водночас доступність, структурованість, наочність), мають бути додані вимоги інтерактивності, мультимедійності, адаптованості й відповідності рівню знань та особливостям сприйняття кожного учня / студента.

Етапи підготовки ЕНВ у жодному разі не спрощуються порівняно із друкованими, а швидше модернізуються та поглиблюються. Вважаємо, що суб'єкти цього процесу не повинні суміщувати декілька функцій (як у сучасних редакціях друкованих видань, де спостерігається тенденція до універсальності редакторського фаху, який має поєднувати і редагування матеріалу, і верстання, і коректуру), адже це негативно впливатиме на якість кінцевого продукту. Водночас редактор має оволодіти знаннями з комп'ютерних технологій, щоб уміти перевірити фактаж, гіперпосилання, протестувати функціонал готового ЕНВ, оскільки саме він фактично виступатиме першим користувачем, реципієнтом.

За результатами емпіричного дослідження доходимо висновку, що студенти готові придбати недорогі, але якісні ЕНВ, підготовлені на високому рівні: без помилок, із достовірним фактажем. Поряд із ціною та якістю важливу роль у рішенні придбати таке видання та користуватись ним має також критерій зручності використання, а це і зручність пошуку всередині видання, і можливість переходу за гіперпосиланнями, і адаптивна верстка до різних пристроїв.

Більшість користувачів-студентів сприймають ЕНВ як мережний продукт, але не розуміють сутності поняття. Згідно з результатами опитування, при виборі ЕНВ користувачі звертають увагу на відгуки інших користувачів, ціну та якість видання.

Можемо також констатувати активне застосування інформаційних технологій в освітньому процесі як з боку студентів, так і з боку викладачів, що свідчить про незворотність поширення ЕНВ.

Водночас викладацька аудиторія виявилась не надто довірливою до інтернету як джерела інформації, адже 17 осіб (28 %) завжди перевірятимуть отриману онлайн інформацію за іншими джерелами, 32 особи (53 %) робитимуть це, якщо ресурс маловідомий або не надто авторитетний, і лише 3 особи (5 %) обмежаться лише такими даними.

Найважливішими факторами для ухвалення рішення про користування ЕНВ для викладачів виявились повнота інформації — 38 осіб (63 %), зручність пошуку — 35 осіб (58 %) і простота доступу — 34 (56 %), що свідчить, що пріоритет для цієї референтної групи — це комфорт у користуванні. Перші два критерії (повнота інформації, зручність пошуку) ще важливіші для студентської аудиторії — 87 %, тоді як простота доступу цікавить більше викладачів — 56 % проти 34 % студентів.

Опитані викладачі не придбають видання, у якому багато помилок і неякісне оформлення; неповна інформація — по 36 (60 %) (студенти виявились категоричнішими, і ці критерії отримали по 77 % і 58 % відповідно).

Таким чином, можемо зробити висновок, що для усіх користувачів у виборі ЕНВ важливі критерії якості — грамотність, якісне оформлення, мультимедіа високої якості, повнота інформації, а також вагоме значення має комфорт у користуванні, тому розробники під час підготовки нового видання повинні звертати особливу увагу на ці фактори.

Порівняно зі студентами-викладачами, ми отримали значні відмінності в даних і виявили, що референтна група видавців / редакторів абсолютно по-іншому сприймає явище ЕНВ: (42 особи — 84 %) під цим поняттям розуміють лише електронні посібники та підручники, що, ймовірно, може бути зумовлено їх професійною діяльністю з видавництва навчальної літератури.

До видавців / редакторів також звернулись із низкою питань про використання гіперпосилань, мультимедіа (аудіо, відео), ілюстрацій та зворотнього зв'язку та отримали цікаві результати, що показують цілкомите усвідомлення необхідності цих складників та вселяє надію на те, що саме такі видання отримають користувачі у найближчому майбутньому.

Про стан наявних речей із випуском ЕВ засвідчило питання щодо випуску таких видань видавництвом: 64 % опитаних відповіли ствердно, проте, як виявилось, йшлося про Pdf-формат, що загалом свідчить про перспективність процесу поширення та впровадження ЕНВ.

Аналіз ЕП для 1–11 класу загальноосвітніх шкіл, розмічених на платформі Інституту модернізації змісту освіти, показав, що наразі Україна перебуває лише на початкових етапах цифровізації навчального контенту, і досвід зарубіжних видавництв може стати у пригоді для більш ефективного запровадження ЕНВ, які відповідатимуть високим світовим стандартам. На сьогодні ж ЕНВ, щоб виконувати свої функції, має набути усіх засобів, що відрізняють його від друкованого: мультимедійність, гейміфікацію, інтерактивність та наявність гіперпосилань.

Проаналізувавши значну кількість ЕНВ з різних галузей знань для усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів можемо узагальнити, що помилки трапляються на всіх мовних рівнях: орфографічному, морфологічному, синтаксичному, фонетичному. На сторінках ЕНВ можна побачити помилкове слововживання, кальки, росіянізми, зросійщені синтаксичні конструкції, що викликано тривалим засиллям російської мови в державних установах та навчальних закладах, унаслідок чого термінологія в багатьох галузях знань не вироблена на належному рівні, а синтаксичні конструкції зросійщені. Це ще раз свідчить про важливість редакторського аспекту в усвідомленні проблематики ЕНВ, адже швидкість та територія їх поширення набагато більші, й саме навчальні видання мають бути еталоном, зразком поширення української літературної мови.

Провівши емпіричне дослідження, переконуємось у гіпотезі, що ЕП — зручне й поширене в навчальному процесі видання.

Результати проведеного аналізу дають підстави для виділення таких переваг ЕНВ:

- ЕНВ є ефективним засобом навчання, який сприяє підвищенню рівня зацікавленості, покращує запам'ятовування матеріалу, впливаючи на різні рецептори сприйняття інформації;

- використання ЕНВ у навчальному процесі забезпечує розвиток творчого, інтуїтивного мислення; естетичне виховання за рахунок використання можливостей графіки, мультимедіа; розвиток комунікативних здібностей; формування вмінь ухвалювати оптимальне рішення; робить процес засвоєння нового матеріалу більш наочним і цікавим; полегшує процес накопичення та передавання інформації.

Слід також зазначити, що є як прибічники, так і опоненти впровадження ЕНВ у навчальний процес. При цьому більшість критики щодо використання таких видань знаходимо в закордонних дослідженнях: по-перше, введення багатьох нових функцій (поширення нотаток, стеження за використанням) може викликати супротив у користувачів; по-друге, за зарубіжними дослідженнями, студенти не завжди готові відмовитися від друкованих книг взагалі, надаючи останнім перевагу для довготривалого академічного читання; по-третє, виникають проблеми, пов'язані зі втомлюваністю очей.

Варто акцентувати, що електронний підручник мусить бути не повторенням паперового, а доповнювати його; він найближчим часом не замінить друкований, не витіснить традиційних форм навчання, а має бути гармонійно залучений у навчальний процес.

Глобальні зміни в системі освітньо-комунікаційного простору зумовлюють перехід до нових інструментів здобуття фахових знань, найефективнішими з яких і стали ЕНВ. Водночас на сьогодні освітня система остаточно ще не готова до переходу на новий рівень використання ЕНВ як через слабке її матеріально-технічне забезпечення, так і невідповідність кадрів. Відкритим лишається також питання контролю за якістю ЕНВ, які поширюються в освітньому середовищі, проте досить часто вони не досягають належної якості через неузгодженість правил їх підготовки та оформлення, брак редакторського опрацювання, нерациональне використання можливостей інформаційних технологій.

Вирішити проблему можна лише на загальнодержавному рівні, увівши відповідні нормативні документи та створивши державний орган, що відповідатиме за стандартизацію та сертифікацію ЕНВ, контролюватиме видання, які впроваджують у навчальний процес, потрапляють до учнів та студентів, адже вони повинні відповідати санітарним та ергономічним вимогам, щоб не зашкодити здоров'ю дітей.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКЛАДЕНО АВТОРОМ У ТАКИХ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Web of Science

1. Trishchuk O., Figol N., Faichuk T., Fiialka S. Students and teachers perceptions of using electronic textbooks in educational process. *Advanced Education*. 2020. Vol. 7 (15). Pp. 116–123.

2. Trishchuk O., Figol N., Faichuk T., Fiialka S. Publishers' and editors' perceptions and use of electronic textbook. *Revista de la universidad del zulia. 3ª época*. Año 11. 2020. Vol. 31. Pp. 473–484. DOI: <http://dx.doi.org/10.46925//rdluz.31.31.473>.

3. Trishchuk O., Grytsenko O., Figol N., Faichuk T., Teremko V. Internet Media During the COVID – 19 Crisis. *Cuestiones Políticas*. Vol. 38. No Especial (2DA parte) 2020. Pp. 264–275. IEPDP-Facultad de Ciencias Jurídicas y Políticas – LUZ. DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.46398/CUESTPOL.382E.20](https://doi.org/10.46398/CUESTPOL.382E.20).

4. Figol N., Faichuk T., Pobidash I., Trishchuk O., Teremko V. Application fields of gamification. *Amazonia Investiga*. January, 2021. Vol. 10. Is. 37. Pp. 93–100. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.37.01.9>.

5. Kyrychok P., Trishchuk O., Figol N. Igor Sikorsky Kyiv polytechnic institute – European centre for education and science. *Amazonia Investiga*. April, 2021. Vol. 10. Is. 40. Pp. 6–8. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.40.04.0>.

6. Fiialka S., Figol N., Fisenko T., Kasianchuk V., Holovko O., Teremko V. Sharing unreviewed research data. *Problems and prospects*. July, 2022. Vol. 11. Is. 55. P. 40–49.

7. Fiialka S., Trishchuk O., Figol N., Faichuk T. Assessment of journalism students' writing projects completed individually and in collaboration. *Advanced Education*. 2021. Vol. 19. Pp. 114–122. DOI: [10.20535/2410-8286.178843](https://doi.org/10.20535/2410-8286.178843).

Фахові видання

1. Фіголь Н. М., Киричок Т. Ю., Лоза Г. І. Електронні навчальні видання сучасного вищого навчального закладу: особливості, проблеми та напрями удосконалення. *Вісн. книжкової палати*. 2015. № 9. С. 38–40.
2. Фіголь Н. М. Структура електронного навчального видання. *Вісн. книжкової палати*. 2014. № 7. С. 30–31.
3. Фіголь Н. М. Роль редактора у підготовці мовностилістичного наповнення електронного навчального видання. *Стиль і текст : наук. зб. / за ред. В. В. Різуна. Ін-т журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Вип. 15. Київ, 2014. С. 99–107.*
4. Фіголь Н. М. Мовні особливості електронного навчального дискурсу. *Стиль і текст : наук. зб.* За ред. В. В. Різуна. Ін-т журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Вип. 16. Київ, 2016. С. 155–162.
5. Фіголь Н. М. Ефективність використання електронних навчальних видань. *Обрії друкарства*. 2016. № 1 (5). С. 101–108.
6. Киричок Т. Ю., Фіголь Н. М. Термінологія електронного навчального дискурсу. *Держава та регіони. Сер. Соціальні комунікації*. 2016. № 3 (27). С. 143–148.
7. Дедушкіна А. В., Фіголь Н. М. Особливості редагування електронного посібника з журналістики для вищої школи. *Наук. записки укр. акад. друкарства*. 2016. № 2 (53). С. 327–336.
8. Фіголь Н. М. Особливості верстання електронних навчальних видань. *Вісн. книжкової палати*. 2017. № 3. С. 6–8.
9. Фіголь Н. М. Типологія електронних навчальних видань. *Наук. записки Укр. акад. друкарства*. 2015. № 1. С. 125–130.
10. Фіголь Н. М. Синтаксис фахового електронного тексту. *Держава та регіони*. 2017. № 2. С. 110–115.
11. Фіголь Н. М. Електронні видання України. *Обрії друкарства*. 2018. № 1(6). С. 244–255.
12. Побідаш І. Л., Рожанська В. О., Фіголь Н. М. Ринок інтерактивних книг в Україні. *Обрії друкарства*. 2018. № 1 (6). С. 160–170.
13. Фіголь Н. М. Поняття та складники електронного навчального дискурсу. *Обрії друкарства*. 2019. № 1 (7). С. 178–197.
14. Фіголь Н. М. Електронне навчальне видання в зарубіжних дослідженнях. *Поліграфія і видавнича справа*. 2018. № 2 (53). С. 125–134.
15. Фіголь Н. М. Переваги та недоліки використання електронних навчальних видань. *Наукові записки Української академії друкарства*. 2017. Вип. 1.

С. 291–298.

16. Тріщук О. В., Фіголь Н. М., Кір'як В. С. Електронне навчальне видання в системі соціальних комунікацій. *Технологія і техніка друкарства*. 2020. № 1–2(67–68), С. 60–70.

17. Фіголь Н. М., Файчук Т. Г. Модифіковані фраземи в заголовках сучасних медіа. *Scientific Notes of the Institute of Journalism. Наук. записки Ін-ту журналістики*. 2020. Т. 1 (76). С. 147–156.

18. Фіголь Н. М., Тріщук О. В. Мовні засоби вираження заголовків у сучасних медіа. *Поліграфія і видавнича справа*. 2019. № 2 (78). С. 87–95.

19. Фіголь Н. М., Чикалюк Є. В. Застосування мультимедійних технологій для створення електронного навчального видання. *Держава та регіони. Сер. Соціальні комунікації*. 2020. № 2 (42). С. 109–115.

20. Фіголь Н. М., Лоза Г. І. Редакторський аналіз навчальної літератури КПІ ім. Ігоря Сікорського. *Обрії друкарства*. № 1 (8). 2020. С. 120–129.

21. Фіголь Н. М. Компетентнісна трансформація викладачів в електронному навчальному середовищі. *Обрії друкарства*. 2020. № 2 (12). С. 42–51. DOI: 10.20535/2522-1078.2022.2(12).270917.

22. Фіголь Н. М., Файчук Т. Г. Теорія електронного навчального середовища. *Обрії друкарства*. 2021. № 1 (9). С. 132–142. DOI: 10.20535/2522-1078.2021.1(9).24061722.

23. Фіголь Н. М., Мельник І. О. Інтерактивний складник електронного освітнього середовища. *Обрії друкарства*. 2022. № 1 (11). С. 27–41. DOI: 10.20535/2522-1078.2022.1(11).261678.

Міжнародні публікації

24. Фіголь Н. М., Побідаш І. Л. Електронне видання у сприйнятті студентства. *Proceedings of the international academic congress «Europen research area: status, problems and prospects*. 1–2 september, 2016. Riga LSA. Pp. 18–20.

25. Фіголь Н. М. Вимоги до електронних навчальних видань як до ефективного навчального засобу. *Медіасфера и медіаобразование: специфика взаимодействия в современном социокультурном пространстве. Сб. статей*. Могилев, Республіка Білорусь. 2014. С. 133–138.

Збірники матеріалів конференцій

1. Фіголь Н. М. Типові помилки на сторінках електронних навчальних видань. *Мова. Суспільство. Журналістика. Зб. матеріалів XXIII Міжнар.*

наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку укр. мови. Київ. 6 квітня 2017 р. С. 84–88.

2. Фіголь Н. М. Переваги та недоліки електронних навчальних видань. *Наук. школа Романа Іванченка. Матеріали V Міжнар. наук. конф.* Київ. 27.10.2016. 173 с.

3. Фіголь Н. М. Типи електронних навчальних видань. *Медіасфера и медиаобразование: специфика взаимодействия в современном социокультурном пространстве. Междунар. науч.-метод. конф. Сб. статей.* 1 мая 2015. Могилев. Республика Беларусь, 2015. 468 с.

4. Фіголь Н. М. Необхідність сертифікації електронних навчальних видань. *Медіасфера и медиаобразование: специфика взаимодействия в современном социокультурном пространстве. Междунар. научно-метод. конференция. Сб. ст.* 23–27 мая 2018. Могилев. Республика Беларусь, 2018. 212 с.

5. Фіголь Н. М. Електронний кампус як освітнє середовище. *Медіасфера и медиаобразование: специфика взаимодействия в современном социокультурном пространстве. Междунар. научно-метод. конференция. Сб. ст.* 23–27 мая 2016. Могилев. Республика Беларусь, 2016. 280 с.

6. Фіголь Н. М. Концепція електронного навчального видання. *Наук. школа Романа Іванченка. Матеріали VI Міжнар. наук. конф.* 26 жовт. 2018 р. 136 с.

7. Фіголь Н., Файчук Т. Фразеологізми в заголовному комплексі сучасних електронних медіа. *Мова. Суспільство. Журналістика. Зб. матеріалів і тез XXV (ювілейної) конф. Ін-ту журналістики.* 2019. 196 с.

8. Файчук Т. Г., Фіголь Н. М. Функції фразеологізмів у сучасних суспільно-політичних електронних медіа. *Наук. школа Романа Іванченка. Матеріали VII Міжнар. наук. конф.* 25 жовт. 2019 р. 163 с.

9. Фіголь Н. М., Файчук Т. Г. Основи електронної педагогіки. *Наук. школа Романа Іванченка. Матеріали VIII Міжнар. наук. конф.* 30 жовт. 2020 р. 89 с.

10. Фіголь Н. М., Мельник І. Інтерактивність електронного навчального середовища. *Наук. школа Романа Іванченка. Матеріали IX Міжнар. наук. конф.* 29 жовт. 2021 р. 96 с.

11. Фіголь Н. М. Зміни компетенцій викладачів під впливом дистанційної освіти. *Наук. школа Романа Іванченка. Матеріали X Міжнар. наук. конф.* 28 жовт. 2022 р. С. 39–44.

Монографії

1. Фіголь Н. М. Комунікаційно-лінгвістичний феномен електронного навчального дискурсу: моногр. Київ: Вид-во «Політехніка», 2018. 240 с.

2. Olha Trishchuk, Nadiia Figol, Natalia Volyk. The effectiveness of using gamification as a way of attracting attention in the electronic media. *Innovative scientific researches: European development trends and regional aspect*. 4th ed. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2020. 260 p. Pp. 22–42.

3. Olha Trishchuk, Nadiia Figol, Yana Kurach. Conditions for effective functioning and promotion of media in social networks. *Theoretical and practical aspects of the development of the European Research Area: monograph*. Edited by authors. 3rd ed. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2020. 308 p. Pp. 112–134.

Посібники

1. Фіголь Н. М. Мова українських видань. Київ: НТУУ «КПІ», 2014. 260 с.

2. Фіголь Н. М., Трішук О. В. Посібник з українського правопису для фахівців видавничо-поліграфічної галузі. Київ: НТУУ «КПІ», 2016. 164 с.

3. Дипломний проект: рекомендації до написання та оформлення: навч. посіб. для студ. спец. «Журналістика». Уклад.: О. В. Трішук, І. Л. Побідаш, Н. М. Фіголь. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 32 с. Ухвалено метод. радою. Протокол № 10. Дата 21.06.2018.

4. Магістерська дисертація: рекомендації до написання та оформлення: навч. посіб. для студ. спец. «Журналістика». Уклад.: О. В. Трішук, І. Л. Побідаш, Н. М. Фіголь. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 32 с. Ухвалено метод. радою. Протокол № 10. Дата 21.06.2018.

АНОТАЦІЯ

Фіголь Надія. Електронне навчальне видання як соціокомунікаційне явище. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальностями 27.00.03 — книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство та 27.00.04 — теорія та історія журналістики. — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Дисертація присвячена дослідженню суті електронного навчального видання (далі — ЕНВ) як складного соціокомунікаційного явища, яке докорінно змінює навчальний процес, виступаючи як квазісуб'єкт електронного навчального дискурсу та перебирає на себе низку функцій, виконуваних раніше іншими суб'єктами навчальної комунікації. Комплексне дослідження ЕНВ дає можливість усвідомити зміни, що відбуваються в електронному навчальному середовищі з активним переходом в онлайн у зв'язку з пандемією Covid 19 та воєнною агресією, з'ясувати сутність ЕНВ, структуру ЕНД, суб'єктні ролі, особливості комунікації та комунікаційні зв'язки в електронному навчальному середовищі, що, у свою чергу, допоможе зрозуміти специфіку комунікування та налагодити успішну комунікацію між учнем/студентом та учителем/викладачем. Хоча ЕНВ вивчалось з різних аспектів — педагогічного, видавничого, проте єдиної концепції та комплексного усвідомлення цього феномену бракувало, що й намагаємось вирішити цією працею.

ЕНВ розглянуто з різних аспектів: соціокомунікаційного, педагогічного та редакторського, що й дозволяє уявити його як комплексне, складне, соціокомунікаційне явище. Проаналізовано та зроблено висновки щодо ЕНВ усіх освітніх рівнів: загальноосвітня школа, ЗВО.

Ключові слова: електронне навчальне видання, електронний дискурс, суб'єкти комунікації, квазісуб'єкт, електронне навчальне середовище.

ABSTRACT

Figol Nadia. Electronic educational publication as a sociocommunication phenomenon. — Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Sciences in social communications with the majors 27.00.03 — bibliography, library science, bibliography and 27.00.04 — theory and history of journalism. — National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi.

The dissertation is dedicated to the study of the essence of the electronic educational publication (hereinafter referred to as E-learning) as a complex socio-communication phenomenon that fundamentally changes the educational process, acting as a quasi-subject of electronic educational discourse and taking over a number of functions previously performed by other subjects of educational communication.

A comprehensive study of EEP makes it possible to understand the changes taking place in the electronic learning environment with an active transition to online in connection with the Covid 19 pandemic and military aggression, to find out the essence of EEP, the structure of EEP, subject roles, communication features and communication links connections in the electronic learning environment, which, in turn, will help to understand the specifics of communication and to establish successful communication between the pupil/student and the teacher/teacher. Although EEP was studied from various aspects — pedagogical, publishing, but a unified concept and comprehensive awareness of this phenomenon was lacking, which is what we are trying to solve in this work.

ENV is considered from different aspects: sociocommunicative, pedagogical and editorial, which allows us to imagine it as a complex, complex, sociocommunicative phenomenon. Analyzed and made conclusions regarding ENV of all educational levels: secondary school, secondary school.

Keywords: electronic educational publication, electronic discourse, subjects of communication, quasi-subject, electronic educational environment.

